

zitivni komparaciji, ki bi v medsebojnem spoštovanju in harmoniji postopoma ustvarila tudi tisto novo kvaliteto, ki jo je vidni predstavnik Venezuele označil specifično kot »transkulturo«. Dovolite, da teh nekaj skromnih opažanj in pripomb zaključim z mislijo Edvarda Kardelja, ki je o podobnih dilemah zapisal: »Da bi narodi mogli prijateljsko in konstruktivno živeti drug poleg drugega, morajo imeti popolno svobodo v razvijanju vseh nacionalnih kvalitiet. Šele na tej osnovi je mogoča neovirana rast občečloveške kulture, pri čemer pod tem pojmom ne mislimo na oblike, marveč na vsebino. Rast obče človeške kulture je odvisna od rasti zavesti o obče človeški skupnosti, o skupnih interesih ljudstev vseh jezikov.«

Dr. Janko Jeri

RAZGLEDI

Z GOSPODOM HRABALOM JE VSE V REDU

Nad Bohumilom Hrabalom, lanskim petdesetletnikom, so še pred tremi leti dvomeče zmajevali z glavo in v najboljšem primeru so si posamezni »odgovorni činitelji« dopovedovali: škoda vsakršnega truda, nič ne zmoremo — in obsodba Hrabalovega dela na čakanje vsaj petnajst let je bila znova in znova z mirno vestjo potrjena. Leta 1965 pa se je situacija spremenila in sedaj je z gospodom Hrabalom vse v popolnem redu: leta 1965 *Biser na dnu*, leta 1964 *Pabitelj**, ponovno *Biser na dnu* (razširjena izdaja), *Plesne ure za starejše in spretnejše*, ponovno *Pabitelj* in *Plesne ure . . .*, leta 1965 *Ostro zasledovani plaki*. Intervjujev s Hrabalom se je pojavilo kot gob po dežju; vsi češki časopisi so si prizadevali natisniti kar največ Hrabalove proze, njegovo miznico so pometli do zadnjega papirčka in polagoma postaja dobrodošla tudi proza, ki je vsaj hrabalovska, če že ni Hrabalova.

V redu, zakaj ne, če že nekakšna -ovska mora biti. Atributov, skritih v tej oznaki, bi nikakor ne smeli zametavati. Svet samih pabiteljev — to je zelo simpatična predstava. Seveda ga ne smemo razumeti tako, da bi morali po njem letati sami Burgáni s srpom, zasajenim v glavo, ali obsedeni pripovedovalci, ki bi za poljubček oblečeni skočili v Labo: raje si zamišljajmo svet pabiteljev kot svet ljudi, ki so do kraja zaverovani v svoje delo, v svoje ravnanje, in s tem tudi v svoj način svojega ravnanja, ali pa kot svet ljudi, ki znajo ostati v vseh okoliščinah *oni sami* in *samo* oni. In zamislimo si, recimo — toda naj raje pove Hrabal sam: »Lepo bi bilo, ko bi vsi ljudje na svetu imeli eno samo lastnost pabiteljev, napraviti vsak dan ves denar, ki ga zaslužijo, da vojn ne bi mogli financirati iz prihrankov teh, ki varčujejo.«

Iz tega, kar je bilo povedano, izhaja, da upanje v pohrabljenje sveta sploh ni realno. To je bila samo napačna predstava, podkrepljena seveda z zelo konkretnimi dejstvi, h katerim se bo treba še vrniti. Toda preden to storimo, posvetimo nekaj pozornosti pabiteljem, pabljenju in pabiteljstvu. Za narod pabiteljev predvsem ni nobenih etnografskih ali geografskih meja. To je

* Oznaka za Hrabalov tip ljudi. Besedo je skonstruiral avtor sam, zato je ne prevajam. (Prevajavka)

spoznanje, ki ga češka kritika še ni zabeležila, čeprav se ji je doslej posrečilo o Hrabalu ugotoviti menda vse, če ne še več. Zapisala pa ga seveda samo zato ni, ker se je Hrabal v svojih doslej objavljenih prozah vedno držal domače realnosti. Toda komaj je sedel v brzovlak, da bi se udeležil mednarodnih filozofskih »debat na travniku« v avstrijskem Alpbachu, že so začeli pabiteljji rojiti tudi tam. Kako se je ustrašila že tista sprevodnica, ki je videla vozovnico, izstavljeno v obratni smeri, in je mislila, da je zlezla v napačen vlak, ali pa tisti kmet, ki je hkrati strigel ovce, otroke in češkega pisatelja, ali samonikli filozof z bradico in monoklom, vsesplošno imenovan »Alpentrttel«, ki je bil menda Hrabalu v Alpbachu najbolj všeč...

Natanko vzeto, za narod pabiteljev ni nobenih omejitev. Delajo, kar hočejo, in si to lahko privoščijo, ker pravzaprav nič nočejo, kvečjemu morda to, da jim ne bi bilo treba nič hoteti. Zadostuje jim zavest, da živijo, in živeti, kratkomalo živeti, je zanje največje zemeljsko bogastvo. In tako ne živijo samo, ampak *življenje tudi uživajo*. To pomeni, da v vseh okoliščinah živijo veselo, z užitek, z navdušenjem, da, če hočete, z navdušenjem za svoj način življenja. Že takšenle gospod Haŋta iz *Bisera na dnu*: v tramvaju na glas komentira članek iz francoskega časopisa, *kakor da* ga je pravkar prebral, ko pa nihče nič ne reče, ampak samo gledajo skozenj, kakor da ga sploh ni, se v duhu razveseli, da mu zavidajo znanje jezika. In prav tako Jarmilka iz *Pabiteljev* — kar naprej verjame, da je táke Jaroušek ne bo pustil, ko pa je v resnici sama, sama s svojim otrokom, in ko že vse tako kaže, da te sramote ne bo preživela, se vendarle še »ujame« — takšno moč ima topla človeška beseda, ta »lepa misel« pabitelja Vaška Prŋche, ki se prav tako včasih zgubi, pa se tudi vedno — znova in znova — spet »ujame«. Ker »je to življenje kljub vsemu tako blazno lepo«. Tudi ko umiraš in ko se gode slabe in grde stvari. S pabljenjem se ta lepota odkriva še za druge. Seveda ne kot dana, pripravljena za uporabo. Raje kot delček neskončno zamotane in de facto neznane višje strukture, kot produkt lastnega, seveda z užitek, z navdušenjem življenjskega procesa. Da, veselo, z užitek, z navdušenjem, naj bo to življenje kakršnokoli. Življenje je konec koncev v eni stvari vedno enako: v svoji nepreračunljivosti. Zato mu sam človek ne more biti kos, zato potrebuje tovariše in njihove tople besede ter »lepe misli«, da bi se v svojem tesnobnem trenutku spet »ujel«. Pabiteljji to vedo in prav zato pabijo; pabljenje zaradi pabljenja bi verjetno niti ne bilo zanimivo. (Lahko rečemo, da je življenje posebna vrsta plesa; njegova posebnost je v tem, da se ga ne da v mladosti enkrat za vselej naučiti, človek se ga mora učiti vedno, pa vseeno dela napake. In verjetno je zato gospod Hrabal napisal svoje *Plesne ure* — z izrecno opombo: »za starejše in spretnejše«).

Altruizem pabiteljev nima seveda niti zdaleč premočrtne linije. V osnovi želijo vsakomur vse dobro, toda mnogokrat si dovolijo marsikatero *škodoljnost in provokacijo*. Praviloma tam, kjer zadenejo ob preveč puhlo zadovoljnost z lastnim statusom quo. »Naj vam le dobro nesejo!« vpije na primer gospod Kytka, veliki pesnik, čez reko gasilec, ki imajo vaje in si zaman prizadevajo iztisniti iz cevi curek vode. »Ti krava jordanska,« kriči gasilec. »naj ti kar tista tvoja nese!« Gospod Kytka znova vpije. Gasilec pa: »Ti krava prekleta, bi rad dobil po gobcu, kaj?« Zabredejo skoraj do kolen v vodo in grozijo. Veliki pesnik ohranja popoln mir, se naprej dogovarja z malim gospodom Bambo, lastnikom pogrebnega zavoda, o pripravah za večer surreali-

stične skupine v skladišču rakev in samo takole mimogrede pripomni: »Osmislivo življenje tem dobrim možem.«

To osmiseljevanje življenja bližnjih per provocationem, to je sploh nekaj za pabitelje. Spravljati že okorele človeške mehanizme v začudenje, v pohujšanje ali razjarjenost, pa čeprav tudi samo s tem, da poduhate pri mesarju meso, ki ga prodaja, dasi tvegate, da jo potem s tem mesom dobite po glavi, in še bežati morate, kolikor vas neso noge. In tako nekako si pabitelji zamišljajo tudi literaturo. »Dobra knjiga«, pravi pripovedovalec v *Plesnih urah*, »ni za to, da bi bralec bolje zaspal, ampak za to, da bi skočil iz postelje in v samih spodnjicah letel gospodu pisatelju razbit gobec«. Gospod Hrabal spoštuje takšno mnenje. Medtem ko je mnogim avtorjem očitno najbolj pri srcu dobro spanje češkega ljudstva (to so tisti, ki so tem bolj neznani, čim več knjig izdajo), bi Bohumil Hrabal brez provokacij težko bil Bohumil Hrabal. Njegova hiperbola, v katero je premaknil vse, kar je slišal in videl in kar si je kot pravi pabitelj odlično zapomnil, je mnogokrat do skrajnosti napeta. To so tisti »grozni primeri«, ko pes odgrizne babi jetrnico z ustnico vred, ko odstreljena narednikova roka še primaže klobuto oficirju, ki salutira, ko radovednemu zlatarju vzmet kanapeja prebode vrat, ker se je hotel prepričati, kako bo hči na njem s svojim zaročencem »gojila evropsko renesanso«.

Verjetno je gospod Hrabal napisal že na stotine takšnih nevsakdanjosti. Ne vem, koliko bralcev je prišlo v spodnjicah nadenj. Samo da bi se jih on prav nič ne ustrašil. Kaj hočete, bi jim rekel skupaj s svojim »plesnim mojstrom«, tole so si ljudje včasih radi pripovedovali, ko so si še sami delali radio ali televizijo. (Mimogrede se spomnite, koliko nenavadnih motivov ste zasledili v ljudskih pravljicah in pripovedkah, recimo, samo v pripovedovanju nedavnega stoletnika J. Š. Kubína).

Da, prijatelji, si lahko marsikaj privoščijo, za nič jim ne gre, od nikogar ničesar nočejo, in tako jim tudi te provokacije ne morejo škodovati: pa še popularni »postanejo pri množicah«, zavzdihne redoljubni občan, naj si bo pisatelj ali nepisatelj, toda predvsem pisatelj. In v duši se mu vgnezdí vztrajna misel: da na tem pabiteljstvu vendar nekaj je! Nekaj koristnega, razumnega, ra-ci-o-nal-ne-ga! Ker pa je redoljubnih občanov mnogo, se rodi podobna misel v vseh podobnih dušah. Tako nastajajo ali točneje dozorevajo »objektivne okoliščine« za vsesplošno priznanje Hrabalovega tipa proze in pa tista, prej omenjena, napačna predstava, da mora hrabalovska postati vsa literatura, če že ne vsa naša resničnost. Konkretna dejstva, ki jih izziva ta predstava, so — kakor je videti — vznemirjajoče nevesela. V podobnih primerih je vedno tako: pojavi se nekaj izrazito svojevrstnega, in če premaga obdobje hladnega nezanimanja, nezaupanja, posmeha in izrazitega odpora (čim dalj to obdobje traja, tem bolje za novi pojav), je na najboljši poti, da postane šlager. Kar bi niti ne bilo tako slabo. Zelo slabo pa je, da novo ni samo sprejeto, priznано in postavljeno za zgled, ampak tudi prirejeno, asimilirano in s tem v svojem bistvu izmaličeno; če je prišlo spremenit, ne spremeni ničesar, ampak je samo spremenjeno, spremenjeno in narejeno *neškodljivo*. Osnovno načelo adaptacije novega, »socialističnega meščanstva« namreč je — narediti se z neprestano spremenljivostjo imuno za vse spremembe in se s svojo pozicijo tudi tako ohraniti vsem navkljub.

Lahko rečem, da je prehitra nazorska spremenljivost poklicna bolezen vseh nenadomestljivih ljudi; ali je Hrabalova proza s tem kaj povezana? Bojim se,

da je. Če je namreč nenadomestljivih ljudi mnogo ali celo večina, postaja asimilizirajoči pritisk sila, ki je ni mogoče zanemariti, in se lahko zgodi, da bodo Hrabalovi »neobrabljeni tipi«, ki jih je po lastnih besedah priklical v češko prozo (in gotovo ne iz kakšne svojeglavosti), obrabljeni prej, preden store svoje. Da bi pa storili svoje, bi morali omajati gotovost redoljubnih občanov in nenadomestljivih ljudi, morali bi doseči, da bi se z njimi zgodilo nekaj splošno koristnega. Ali so to dosegli?

Ne morem si kaj, toda veliko anomalijo vidim v tem, da so se ti redoljubni občani in nenadomestljivi ljudje čez noč zagledali v Hrabalove tipe in so pripravljani priznati njihovo filozofijo. To bi bil sploh največji hrabalovski paradoks, in koliko jih je že bilo! Kajti filozofija pabitelja, to je filozofija človeka, ki nima česa izgubiti (niti okovov ne, ker se jih ne zaveda: »človek se ne more znebiti uši svobode.«), ker je spodaj in niti noče niti ne more biti nikjer drugje kot spodaj, saj končno dela vse zato, da bi spodaj ostal. Če je poražen, se počuti dobro, *čuti se zmagovalca* — kakor tisti pripovedovalec *Plesnih ur*, ki se začno s citatom Ladislava Klime: »Zmaga je sestavljena iz samih porazov.« Potemtakem tudi tiste tipične pabiteljske provokacije niso niti toliko izraz humanistične družbenokritične gorečnosti, ampak bolj zavestno »moleđovanje za klofuto« v lastni režiji in v lastnem interesu. In potemtakem so torej vsi, ki hočejo kaj doseči, karieristi; čeprav pabitelji, kljub svoji gobezdavosti, ne bi tega nikoli zabrusili, že zato ne, ker nekdo vendar mora biti zgoraj, če so oni spodaj.

In sedaj si zamislite, da bi kdo resno nameraval takole združevati vodo in ogenj. Nepredstavljivo. To pa seveda pomeni, da je popularnost Hrabalovih tipov dvopomenska: redoljubni občani in nenadomestljivi ljudje so opazili novo priložnost in odkrili novo dimenzijo svojega univerzalnega duha: spet so za nekaj bogatejši. Hrabalov pabitelj seveda ni stopil na ta svet »majajočih se idealov« in prevrnjenih vrednot kot njegov rešitelj. (Sam gospod Hrabal je menda izjavil, da bi, če bi vsi ljudje na svetu postali pabitelji, v tistem trenutku pravi pabitelji ustvarili dialektično nasprotje. Začeli bi varčevati, hodili bi z ženami na sprehod, itd.) Seveda se ni pojavil niti zaradi tega, da bi ta svet utrjeval v njegovem pragmatično-utilitarističnem prepričanju, *da je lahko vse za nekaj dobro*... Pabitelj kljubuje izmaličenosti tega sveta tako, da si izmišlja, da pretirava, da absurdizira. Rad se malo tolaži, toda samo zato, da »se zdi, kakor bi lagal«, ko kdo govori resnico. Torej laž v interesu resnice? Da — toda nikoli v interesu poti navzgor. In sploh marsikatera ta pabiteljska *neresnost* se je dogajala v interesu resnice, te jasne, iskrene, celo naivne in včasih kričeče nenavadne človeške resnice, ki je vstopila v češko prozo skupaj s pabitelji.

Kratko in jedrnato, pabiteljstvo ne more biti literarni program, če pa v danem trenutku postane to mogoče, ne obeta nič dobrega. Gospod Hrabal je nastopil po zakonu dialektike in nobene fanfare mu ne morejo popularnosti njegovega prihoda niti zvečati niti zmanjšati. Tako kot je izrazilo samosvoj sam Hrabal, tako je izrazil tudi njegov glas, s katerim je spregovoril v češki literaturi. Ob njegovi prvi knjižici smo si mislili, da je svojevrstnost v njegovih tipih, nabranih po vseh kotih. Sedaj vemo, da je to v njegovem *pogledu na žioljenje*: kamor pogleda, tam kar mrgoli pabiteljev. Je neponovljiv — kolikor se ne ponavlja sam; tudi to se dogaja, in ni res, da je vse, kar napiše, dobro.

Hvala ga ne more pokvariti — je pabitelj. Hvalijo ga za vse mogoče: za to, kako uporabljaja presenetljive detajle, drastičen kontrast, gag, pretiravanje in zato, ker originalno uporabljaja jezik. Manj pa opazijo, kako originalno uporabljaja *nereducirano človeško bistvo*.

To je dobro znamenje: bo šele odkrit.

Prevedla A d a M u h a

F r a n t i š e k B e n h a r t

KRONIKA

GLASBA

OPERA V PRETEKLI SEZONI. Ko sedam za pisalno mizo, da bi napisal poročilo o delu pretekle sezone v naši operi, se prav dobro zavedam, kako omejene so možnosti posameznika, da pravično presodi uspehe te centralne gledališke ustanove. Obenem pa ni mogoče napisati niti besede, če naj bi kaj pomenila, ne da bi bil človek do kraja prepričan o resničnosti tega, o čemer poroča, vsaj o tisti resničnosti, ki jo on dojema, spoznava in vanjo veruje.

V gledaliških listih — se vrsté med avtorji člankov ugledna domača in tuja imena, nekaj med njimi prav posebno pomembnih, znanih in čisto gotovo vplivnih na področju, kjer ti pisci delujejo. Norman del Mar, Gustave Samazeuilh, Igor Glebov, Mc Donaldova, med domačimi pa Ciril Cvetko, Hubert Bergant in Peter Zobec pa še nekateri drugi, vse to so končno le imena, za katera vemo, da stojé podpisana pod članki, ki nekaj povedo, katerih mnenje je utemeljeno in se opira na izkustvo. In vendar se tudi ob bežnem prebiranju teh člankov vrsté mnoge nasprotujoče si misli, sodbe in ocene, tako da se človek začne spraševati, kaj naj bi od tega zares veljalo. Ali pa je morda snov tako zapletena in vsestranska, da ima iz različnih gledišč različno podobo? To bi lahko veljalo od mnenja o skladateljih, katerih dela gredo čez naš oder, do igre, scene, režije, skratka do vseh strani interpretacije. Še najbolj pa bi veljalo, da so mnenja in pogledi različni ob oceni programa samega, ob presoji izbire opernih del, ki jih v neki sezoni izvaja naša opera.

Letos smo doživeli pet premier, štiri operne in eno baletno. Opere so bile: Saloma, Knez Igor, Così fan tutte in Moč usode, a balet Trnuljčica. Ob vsaki premieri, večkrat tudi ob ponovitvah te ali one predstave, posebno pa na koncu sezone, se zgrne nad našo opero celo kopica mnenj, sodb in ocen s strani kritikov, poslušalcev in tudi uradov, ki opero vzdržujejo. Med mnenji kritikov naj bi bilo tudi tole moje poročilo. Toda kar takoj naj povem, da si ne upam vreči kamna na opero, na tega domnevnega grešnika — zakaj dostikrat zabavljamo čeznjo — temveč da bi bil prej pripravljen zagovarjati jo. Če ne že izbire in izvedbe skladb, pa bi vsaj rad pokazal na situacijo, v kakršni je. Ali pa si morda kdo misli, da »situacija, kakršna je«, ne vpliva na izbiro in seveda tudi na umetniško izvedbo samo? Samo nezreli mladeniči lahko kategorično postavljajo zahteve, kakšna naj bi opera bila. Ti namreč vse natančno vedo. Začetništvo je bilo v prvih letih našega povojnega obdobja pravzaprav